

УДК 37.091.212:331.548:37.016:641.5

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ДО ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ

Білопольська Аліна, Царенко Ірина

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені

Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

У статті розглянуто можливості шкільних предметів за напрямом «Кулінарія», які вивчаються у профільних класах, для формування готовності учнів старшого шкільного віку до самостійного вибору майбутньої професії, зміни професійної спрямованості та переорієнтації на інші види діяльності відповідно до їх індивідуальних особливостей.

***Ключові слова:** професійна орієнтація, профільна школа, готовність до вибору професії, проектно-технологічна діяльність.*

Forming the reading of the professional school students before choosing a future profession

A. Belopolska, I. Tsarenko

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,

Kropivnitsky, Ukraine

The article examines the possibilities of school subjects in the field of "Culinary", which are studied in specialized classes, to form the readiness of older school children to independently choose their future profession, change their professional orientation and reorientation to other types of activity in accordance with the individual characteristics of high school students.

***Keywords:** vocational orientation, profile school, readiness to choose a profession, design and technological activity.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку соціально-економічних відносин актуалізує проблему готовності молодого покоління до свідомого вибору професії. Як показують результати численних досліджень науковців в напрямі профорієнтації учнівської молоді, формування готовності особистості до вибору професії суттєво залежить від змісту профорієнтаційної роботи, яка проводиться в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), зокрема у старшій (профільній школі). Різноманітні заходи профорієнтаційного спрямування забезпечують у майбутньому

ефективне використання трудового потенціалу особистості, сприяють підвищенню її соціальної та професійної мобільності, відіграють вирішальну роль у профілактиці вимушеного безробіття.

Загальновідомо, що профорієнтаційні заходи стимулюють пошук людиною ефективних способів і засобів підвищення свого професійного рівня, розвиток соціально-економічної ініціативи, інтелектуальної та трудової незалежності. При цьому, особлива роль у плануванні та проведенні профорієнтаційної роботи з учнями відводиться вчителю технологій, який допомагає їм самовизначитися із майбутнім видом професійної діяльності та перевірити свій вибір під час безпосередньої участі у трудових операціях на уроках технологій. Саме безпосередня участь школярів у суспільно-корисній праці (З. Нечипорук, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, М. Янцур та інші), трудова підготовка учнів, участь у трудових процесах можуть переконати їх у правильному чи неправильному виборі майбутньої професії [6; 8; 11; 12].

Доцільно зазначити, що Програмою профільного навчання за 16 спеціалізаціями МОН України передбачено забезпечення загальноосвітньої проектно-технологічної підготовки старшокласників для свідомого подальшого професійного самовизначення. Усі розділи навчальних програм пронизані змістовою лінією з професійної орієнтації, яка повинна подаватися у вигляді профінформації, що сприятиме формуванню самостійності, готовності до навчання впродовж життя, профорієнтаційній обізнаності [7].

На особливу увагу заслуговують зміст і можливості навчальної програми за спеціалізацією «Кулінарія» щодо подальшого професійного самовизначення старшокласників. Зокрема, передбачається реалізація змісту навчальної програми та досягнення освітніх результатів через професійну спрямованість, яка розглядається як засвоєння професійних знань про кулінарну підготовку в ринкових умовах; створення умов для об'єктивної оцінки професійних потреб і можливостей старшокласника [1; 7].

Відповідно, загострюється проблема формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутнього виду трудової діяльності

в межах обраного старшокласниками профілю навчання і подальшого успішного оволодіння професійними компетентностями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість проблеми формування у старшокласників готовності до свідомого вибору майбутнього виду трудової діяльності та спрямованості відповідної підготовки на майбутній професійний успіх підтверджується інтенсивним розгортанням практики профільного навчання старшокласників, яке має значний потенціал для успішного вирішення актуальних для шкільного віку профорієнтаційних проблем у межах навчальних профілів, що презентують професійні галузі. Водночас, теоретичний аналіз наукових досліджень та публікацій свідчить про те, що зазначеній проблемі належної уваги приділялося недостатньо.

Зокрема, теоретико-методологічним засадам формування у молодого покоління спрямованості на професійний вибір присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених (К. Абульханова-Славська, Дж. Аткинсон, Г. Костюк, О. Леонтьєв та інші). Вироблені ними положення доповнені у працях І. Беха, Л. Божович, П. Гальперіна та іншими вченими і стосуються розвитку спрямованості як стійкої системи мотивів, якими керується людина.

Разом з цим, визначальними для уточнення структури готовності старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії стали запропоновані І. Бехом категорії «ставлення» та образ «Я» як мета формування і розвитку особистості учня.

Важливим джерелом дослідження стали наукові праці, в яких самостійність особистості є спеціальним предметом дослідження. Зокрема:

- Л. Божович, Н. Дмитрієва, Г. Щукіна та інші досліджували психолого-педагогічні основи формування самостійності школярів;
- М. Дідора, В. Сидоренко, М. Тищенко розглядали розвиток самостійності в різних видах навчально-трудої діяльності школярів;
- П. Виноградова, І. Лернер, П. Підкасистий виявляли організаційно-педагогічні умови, за яких використані методи і засоби самостійної пізнавальної діяльності учнів будуть ефективними.

Мета статті: теоретично обґрунтувати структуру готовності старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в межах спеціалізації «Кулінарія».

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз науково-педагогічної, психологічної та спеціальної літератури, аналіз Інтернет-джерел; аналіз лекційних і практичних занять з курсу «Теорія і методика профорієнтаційної роботи»; систематизація й узагальнення психолого-педагогічних джерел для аналізу понятійного апарату; *емпіричні* (педагогічне спостереження, бесіди; узагальнення результатів дослідження).

Виклад основного матеріалу. Проблема вибору майбутньої професії, життєвого шляху концентрує в собі увагу, інтереси, наміри старшокласника і визначає його спрямованість у навчально-трудою діяльності.

Неоднорідність соціального статусу (одні учні вже зробили вибір майбутньої професії і реалізують його, а інші ще ні; ще не дорослий, але вже і не дитина), здатність на теоретичному рівні аналізувати події і явища об'єктивного світу дають підстави стверджувати, що в умовах цілеспрямованої підготовки до закінчення неповної середньої школи учні мають змогу свідомо та обґрунтовано обрати майбутню професію.

У науковій літературі розмежують поняття вибору старшокласниками майбутньої професії і професійне самовизначення старшокласників. Разом з цим, І. Дубровіна вважає, що професійне самовизначення школярів це не тільки вибір майбутньої професії, а й реалізація такого вибору. Тобто, науковці включають до складу професійного самовизначення, крім професійної підготовки, ще й адаптацію молодої людини на конкретному робочому місці [9, с. 49].

Стосовно цієї проблеми Є. Климов стверджував, що професійне самовизначення розуміють як частковий випадок входження людини в конкретну групу (в даному випадку – професійну спільність). Таке входження, на думку дослідника, супроводжується прийняттям особистістю і засвоєнням мети, цінностей, норм життя, способів поведінки і дій [2, с. 7].

Цілком обґрунтованими є висновки В. Моляко про те, що вибір професії – це один з етапів тривалого процесу професіоналізації, пристосування до професії. Тому, готовність старшокласників до вибору професії доцільно розглядати з урахуванням відтворення у суспільному розвитку виробничих сил [5].

Таким чином, вибір майбутньої професії старшокласниками – це один з етапів професійного самовизначення. Як видно з рис. 1.1, в основі цього процесу покладено психологічний механізм узгодження суб'єктивних факторів вибору та об'єктивних вимог майбутнього професійного середовища. У сучасних умовах активна стратегія стає визначальною при допомозі учням старшої школи у реалізації власного «Я» [3].

Мотиваційний компонент (стійкість мотивів)		Когнітивний компонент (глибина та міцність знань)	Практичний компонент (точність умінь та навичок)
Зовнішня мотивація: соціально-вікова потреба, потреба у професійному самовизначенні	Внутрішня мотивація: процесуальна, творча, самовдосконалення, самореалізація	Знання про власні індивідуальні особливості, мінливість світу професій, кон'юнктура ринку, напрями реалізації професійної перспективи	Загально трудові вміння та навички Спеціальні вміння: вміння аналізувати професії, власні бажання і можливості; вміння будувати індивідуальну програму професійного успіху
Стойкість мотивів		Глибина та міцність знань	Точність умінь та навичок

Рис. 1. Структура готовності старшокласників до вибору професії.

У процесі діяльності особистість виробляє свої погляди та ідеали, відповідно до яких формуються стереотипи її діяльності. Саме тому більшість дослідників виділяє рівні самостійності особистості. Як стверджує В. Сидоренко ці рівні можна розглядати як ступені, зокрема:

- I ступінь характеризується як вироблення вмінь діяти самостійно в межах звичної ситуації;

- II ступінь пов'язаний з умінням використовувати ці звички в нових неоднорідних умовах.

Отже, вміння використовувати в різних життєвих ситуаціях вироблені стереотипи, які мають динамічний характер, стають рисами характеру [6].

Ще один показник – професійні наміри як внутрішня спрямованість молодої людини діяти у майбутньому в певному напрямку. Наміри є свідомим актом, який виникає в тих випадках, коли мету важко досягнути. При цьому, поставлена мета опосередковано впливає на мотиви життєдіяльності людини. Критеріями виявлення професійних намірів старшокласників є наявність та чіткість особистого професійного плану [10].

Як зазначає Д. Тхоржевський, професійна орієнтація зовсім не передбачає раннього вибору професії, тобто ранньої спеціалізації. Проте, підготовка учнів до праці, виховання моральних і «виробничих» рис майбутнього працівника має розпочинатися якомога раніше. Зокрема, продуктивна проектно-технологічна діяльність учнів у шкільних майстернях, на навчально-дослідних ділянках сприяє усвідомленню ними суспільної користі й виробничої значущості праці. Розмаїття видів праці, в яких беруть участь учні, дає змогу розвивати їх нахили, створити умови для вибору професії. В організації трудового навчання вагома роль належить особистому прикладу вчителя, його майстерності та культурі праці [8].

Зміст профорієнтаційної роботи у старшій школі доцільно розподілити на *два етапи*. На *I етапі* передбачається: планомірне ознайомлення учнів з поширеними професіями та професіограмами; формування вмінь проводити самооцінювання власних можливостей;

консультування щодо вибору профілю і спеціалізації подальшої освіти і трудової діяльності; формування трудових і навчально-виробничих умінь. Такий підхід забезпечує результативність вибору учнем профілю за відповідною спеціалізацією для подальшого навчання [4; 11].

На II етапі передбачається: оволодіння науковими основами вибору професії; формування вмінь порівняння вимог професії і власних можливостей; професійна консультація; формування готовності до стану професійно незайнятого. Таким чином формується стійка професійна спрямованість і готовність до зміни професійної діяльності [10].

Наприклад, формування практичних вмінь і навичок учнів у процесі навчання профільних предметів за напрямом «Кулінарія» має пов'язуватись, наприклад, з розумінням цінності та поживності продуктів харчування, особливостей їх технологічної обробки або з розумінням певних закономірностей. Отже, при вивченні предметів за напрямом «Кулінарія» повинні розв'язуватися не лише навчальні, а й експериментальні завдання (як залежить якість готової продукції від вибраних продуктів, тощо).

У процесі ознайомлення з професіями кухаря, кондитера, офіціанта та іншими видами професійної діяльності людини, доцільно використати можливості проектно-технологічної діяльності, що дозволяє:

- формувати ціннісні орієнтації, мотивувати самопізнання, установку на власну активність у професійному самовизначенні;
- систематично ознайомлювати учнів з професіями;
- формувати вміння самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості;
- консультувати щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки;
- вивчати наукові основи вибору професії, вимоги професій до людини;
- оволодівати методиками самопізнання, самооцінки;
- розвивати індивідуальні професійно важливі якості;

- створювати умови для випробування можливостей учнів у різних видах трудової діяльності (консультації щодо вибору професії та конкретного закладу освіти; проведення професійного відбору для випускників закладів загальної середньої освіти).

Висновки. Як показує практика, результатом такого підходу є сформованість особистісно значущого сенсу вибору професії, певної професійної спрямованості, професійне самовизначення учнівської молоді, готовність до зміни професійної спрямованості та переорієнтації на суміжні професії, на інші види діяльності відповідно до індивідуальних особливостей старшокласників і результатів профвідбору.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вдосконалення навчально-методичного забезпечення як дисциплін за напрямом «Кулінарія», так і змістового наповнення профорієнтаційних заходів у старшій (профільній) школі.

Список літератури

1. Вдовченко В. В., Левченко Н. Г. Кулінарія для 11 кл.: підручник. Технологічний напрям. Технологічний профіль. Київ: Педагогічна думка, 2012. 188 с.
2. Климов Е. А., Носкова О. Г. История психологии труда в России: учебн. пособие. Москва: МГУ, 1992. 221 с.
3. Конопат Н. С., Царенко О. М. Методичні аспекти профорієнтації учнів на уроках технологій. *Технологічна та професійна освіта: Всеукр. збір. наук. праць студентів, аспірантів, викладачів і вчителів ЗНЗ*. Кропивницький, 2017. Вип. 2. С. 28-31 с.
4. Конопат Н. С., Царенко О. М. Особливості профорієнтації учнів 10-11 кл. на уроках технологій. *Технологічна та професійна освіта: Всеукр. збір. наук. праць студ., аспірантів і мол. наук*. Кіровоград, 2016. Вип. 1. С. 35–42.
5. Моляко В. А. Психологічна готовність до творчої праці. – Київ: Знання УРСР, 1989. – 48 с.
6. Сидоренко В. К., Харламенко В. Б. Системний підхід до визначення компонентів профорієнтаційної роботи з молоддю. *Науковий вісник НАУ*. Київ, 2000. Вип. 30. С. 230–238.

7. Технології. 10-11 кл. Профільний рівень. Спеціалізація «Кулінарія». Навчальна програма закладів загальної середньої освіти, 2017. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58970/> (дата звернення: 17.03.2020).
8. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання: навч. посіб. Ч. 2. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000. 186 с.
9. Формирование личности старшеклассника / ред. И.Ф. Дубровиной. – Москва: Педагогика, 1989. С. 35–42.
10. Царенко О. М. Оцінювання результатів профорієнтаційної діяльності вчителя технологій. *Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 11, ч. 3. С. 145 – 148.
11. Царенко О.М. Теорія і методика профорієнтаційної роботи: лекц. матер. для студ. спец.«Технологічна освіта», 2015. URL: [https:// docs. google. com/viewer /](https://docs.google.com/viewer/) (дата звернення: 17.04.2020).
12. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: ВД «Слово», 2012. 464 с.